

סתרי אהדדי

ועד טוב
גבעת שמואל
קונטרס יז - חשון תשע"ט

'ועד טוב' הינה חבורת לומדים שנפגשת פעם בחודש ללבן סוגיא למדנית, לאחר שעמלו עליה כל אחד בלימודו שלו. במיפגש המשותף מתלבנים הדברים במלחמתה של תורה.

הדיון שלפנינו אודות "תרת דסתר" נוגע לשאלות יסוד בפסיקה ובשאלת היכולת או הצורך לנהוג למעשה כשיטות פוסקים שונים כאשר המעמיק מגלה שיש סתירה פנימית בהנהגה המעשית - מתי יש פגם בהנהגה זו ומתי לא.

בשם חבורת הלומדים
רפאל שטרן

חבורת לומדי סוגיא זו :

הרב יהושע גב
הרב יהודה יונגסטר
הרב איתי ליפשיץ
הרב נח ליפשיץ
עופר שוורץ
הרב יצחק קראוס

תוכן העניינים:

- מחלוקת ב"ה וב"ש קודם הכרעתה / הכרעתו של ה"רוצה" - 4 -
- כחומרי זה וכחומרי זה בתרתי דסתרי - שיטת רב שיזבי / קולות סותרות - 7 -
- חומרותיו הסותרות של רבי עקיבא - 11 -
- מחלוקת חכמים ורבי יהודה לגבי תפילת המנחה - 13 -
- דהכא מספקא לך / תרתי דסתרי במחלוקת פוסקים - 19 -
- פלגינן דיבורא - 21 -

מחלוקת ב"ה וב"ש קודם הכרעתה / הכרעתו של ה"רועה"

א. ההנהגה למעשה קודם שיצאה בת קול וקבעה שהלכה כבית הלל או לשיטת רבי יהושע שאין משגיחין בבית קול, או בשאר מחלוקות שני תנאים או שני אמוראים שחולקים זה על זה כעין מחלוקת ב"ה וב"ש מבוארת בגמ' בעירובין דף ו: - ז.

והרועה לעשות כדברי בית שמאי – עושה. כדברי בית הלל – עושה¹.
מקולי בית שמאי ומקולי בית הלל – רשע². מחומרי בית שמאי ומחומרי בית הלל עליו הכתוב אומר 'הכסיל בחושך הולך'³.

ב. ה"רועה" - כיצד יכריע האם החלטה שרירותית או החלטה הנובעת מלימוד וסברה בכל ענין⁴ או שעליו להחליט לקבל את שיטת בית הלל

¹ עיין ברכות יא. ובראשונים שם, על האפשרות לעשות כב"ש אף לאחר הכרעת ההלכה.
² מדוע? ועיין לקמן. וניתן גם לומר שאינו מחפש את האמת אלא את הנוחות והתורה הופכת אצלו למעין דבר גמיש שמטה אותו על פי רצונו.

³ תחילת הפסוק שם: "והחכם עיניו בראשו" – קהלת ב', י"ד. וכתב בעלי תמר עירובין פרק ג' הלכה ט' ד"ה "ואינו" (עיי"ש לגבי שני יו"ט של גלויות בחו"ל ששומרו אין לו שכר כי אם על יו"ט אחד על מעלת הנהגה מיגיע כפיו יותר מירא שמים): "ועיין עוד בברכות פ"א ה"ד ובחולין מ"ד, כל הרועה להחמיר על עצמו לנהוג כחומרי ב"ש וכחומרי ב"ה על זה נאמר והכסיל בחושך הולך. המקרא המלא הוא החכם עיניו בראשו והכסיל בחושך הולך. ופירש בירושלמי סוטה פ"ח ה"י, החכם בראשו של דבר הוא יודע מה בסופו ואחרי שכאן הוא תרי חומרי דסתרי הדדי, החכם יודע מראש שאם הוא מחמיר כחד במקרה אחד הרי היא תוצאה הכרחית להקל במקרה השני. אמנם הכסיל בחושך הולך ואינו רואה הסתירה ההכרחית הבולטת לעיניו כשמחמיר בשניהם. ומדנקרא כסיל דוק מינה שאף שמחמיר אינו מקבל שכר על זה אדרבא מורה הדבר שלא למד ולא התעמק בהלכה כדרכם של כסילים". ולדבריו, הטענה על זה שרועה לנהוג בכל החומרות, איננה רק על המחמיר בתרתי דסתרי אלא על תחילת הדרך של החומרות, שתוביל בהכרח לסתירות, ומי שענינו בראשו לא מביא עצמו ליד כך מעיקרא, אבל הכסיל אינו מתכנן מעשיו מראש ולפיכך בא לידי מציאות של כסילות. ועיין בסוף אות ו'.

⁴ עיין הערה 14 בשם הריטב"א שהיה לו ללמוד. ויש מקום לדייק כך גם מדברי רש"י במסכת ראש השנה בדרף יד: "והאוחז בחומרי שניהם - כסיל בחושך הולך הוא, שאינו יודע להבחין על מי לסמוך" כלומר נדרש כושר הבחנה ולימוד. ובהמשך דבריו כתב רש"י שם: "אבל בשתי מחלוקות שהקילו אלו בזה ואלו בזה - אין כאן לא משום רשע ולא משום סכלות, דסבירא ליה בהא כבית שמאי ובהא כבית הלל" ולשון "סבירא" לכאורה יש לפרשה למד וסבר, אולם אין זו הוכחה מחלטת. ומעין

בכל ענין ואת שיטת בית שמאי בכל ענין (ועיין אות ח'). ועוד, מדוע לא ננקוט כפי הכללים המקובלים במקרי ספק. כגון, יחיד ורבים הלכה כרבים או ספיקא דאורייתא לחומרא ?

וכתב על כך הרמב"ן בחולין דף מג : :

ויש לי לומר מתוך שמחלוקתן של תלמידי ב"ש וב"ה גדולה וכל חכמי ישראל נכנסין תחתיה ונעשית להם תורה כשתי תורות הרשות לכל אחד לעשות כדבריהם כדאמרינן ביבמות (י"ד.), וכיון שכן זה הרוצה להיות מכת ב"ש ולעשות כדבריהם לעולם רשאי הוא...⁵

משמע, ש"הרוצה" אינו חייב להכריע משיקול הלכתי, אלא יכול על פי רצונו להכניס עצמו לכת שהוא רוצה להיות שייך אליה וכך בכל מחלוקת ש"כל ישראל נכנסין תחתיה", שלא נאמרו כללי הפסיקה הרגילים, אלא יכול אדם לבחור לו כרצונו כמי לנהוג. אולם כל זה אם בוחר להיות לגמרי מ"כת" של אחד הצדדים ולא להחליט בכל מחלוקת פרטית כיצד לנהוג, וכיון שקיבל עליו את אחד הצדדים כרבו – לא חלים עליו כללי הספיקות⁶ (ועיין לקמן אות יג).

הדיון בדין "קים לי" האם הטוען טענה כאחת מהשיטות עליו לדעת להבין את השיטה או יכול לטעון כך בלא להבינה, ואכמ"ל.
 אם ננקוט שקיימת דרישה להכריע בעצמו, מה הדין אם עיין בסוגיא והגיע למסקנה שונה ממסקנתם של בית הלל ובית שמאי, שאם אינו בר סמכא לחלוק על גדולי עולם אלו מה יעשה עתה ? האם באופן זה יבטל דעתו וינהג שתי החומרות ? וצ"ע. ועיין הערה 19.
⁵ ובחידידושי הרמב"ן לסנהדרין דף לב. כתב: "ושמא יש לומר ר' אליעזר ור"מ יחיד במקום רבים ואין דבריו של אחד במקום שנים, אבל רבים ורבים אין הולכין אחר רוב מנין אלא אם רצו הולכין אחר רוב חכמה". ויל"ע האם דבריו כאן כשיטתו בחולין.
⁶ עיין חזו"א יו"ד סימן ק"נ אות א' שכתב שיש ללכת אחר המחמיר כשאחד מהם אינו רבו, אבל אם אחד מהם רבו הלך אחריו אף להקל ולכן: "אם יש שני חכמים קרובים לו, רשות בידו להחזיק בהוראותיו של אחד מהם ולהחזיקו כרבו והיינו דאמרינן הרוצה לעשות כדברי ב"ש עושה והיינו להחזיקם כרבו ולהלך אחריהם תמיד בין לחומרא ובין לקולא..." ועי"ש בהרחבה. ועיין גם ב"תשובת שאלה" הוצאת בית ועד לתורה גבעת שמואל, שם הורחב הדיון האם יכול אדם לשאול בכוונה רב מקל. נמצא גם באתר: <http://beta.hebrewbooks.org/53254> ואכמ"ל.

ג. על פי הרמב"ן חובה על אדם להחליט האם הוא נוהג תמיד כב"ש או תמיד כב"ה, אבל אינו יכול להחליט שבמחלוקת זו ינקוט כבית הלל ובמחלוקת אחרת כבית שמאי.

ולדבריו יש לעיין בביאור דברי הגמ' בהמשך הסוגיא, שאין לבחור את הקולות (או החומרות) של שניהם, כלומר אסור לאדם לבחור בכל מחלוקת את ה"קולא" (ופעם כב"ש ופעם כב"ה), ואילו לפי הרמב"ן, אף אם לא מדובר בחומרות וקולות אסור לאדם לבחור לנהוג פעם כב"ש ופעם כב"ה, אלא עליו להיות שיטתי (תמיד ב"ש או תמיד ב"ה) ולשיטת הרמב"ן לכאורה היה על הגמ' לומר זאת ולא רק בענייני חומרות וקולות. ושמה הגמ' נקטה כדרך העולם שאנשים נוטים להקל או להחמיר בכל ענין לפי אופיים, וצ"ע.

ד. הר"ן בחידושיו לחולין דף מג: ביאר שדין "הרוצה" נאמר לאחד החכמים החולקים עם חבריו ששוה לו, שיכול לעשות כשיטתו ואינו כפוף לכללי הפסיקה, אבל שאר אנשים שאינם במחלוקת לגביהם לא נאמר דין "הרוצה" ועליו לנקוט על פי הכללים⁷. ואף לשיטתו יש לעיין בביאור המשך הגמ' שאין לעשות כקולות שניהם, שאם המדובר הוא על החולקים עצמם, הרי שלמיקל מותר לנהוג כשיטתו, וצ"ע.

ה. בקונטרס דברי סופרים סימן ד' כתב, שאין לדמות מחלוקת בין חכמים לשאר ספיקות בהם נאמרו הכללים של ספיקא דאורייתא וכו', כיון שבמחלוקת בין חכמים הספק העומד בפני האדם הינו מי הוא החכם שעליו לשמוע בקולו מדין "ועשית ככל אשר יורוך", וכאשר זה הוא הספק, הרי שכל אחד מהחולקים ראוי הוא להורות, וממילא יכול האדם לבחור כמי הוא רוצה לנהוג, שהרי אצל כל אחד מהם ראוי להורות לו,

⁷ חידושי הר"ן מסכת חולין דף מג: "י"ל דכי אמר הכי ה"מ לאדם שאינו מן החולקין אבל שני חכמי שווין שהם חולקין כל אחד יכול לעשות כדבריו בין להקל בין להחמיר". ועי"ש בהרחבה.

(ע"ש באריכות). ולשיטתו יש מקום לומר שבכל מחלוקת ומחלוקת יכול אדם להחליט כיצד לנהוג, אבל אסור שיחליט לנהוג תמיד כמיקלים או תמיד כמחמירים (ועיין אות ח').

כחומרי זה וכחומרי זה בתרתי דסתרי – שיטת רב שיזבי / קולות סותרות

ו. ההקפדה שלא לעשות כחומרות של שני החולקים (לעיל אות ב') מוגבלת⁸:

אמר רב שיזבי, כי לא עבדין כחומרי דבי תרי, היכא דסתרי אהדדי⁹, כגון שדרה וגולגולת. דתנן, השדרה והגולגולת שחסרו, וכמה חסרון בשדרה? בית שמאי אומרים, שתי חוליות. ובית הלל אומרים, חוליה אחת. ובגולגולת - בית שמאי אומרים, כמלא מקדח ובית הלל אומרים, כדי שינטל מן החי וימות. ואמר רב יהודה אמר שמואל, וכן לענין טריפה. אבל היכא דלא סתרי אהדדי, עבדין.

פירוש, המחלוקת היא מה היא הגדרת 'חסר' בשדרה ושיש לדין זה משמעות הן לדיני טומאת אהל (שדרה של אדם מטמאת את כל הנמצא באהל) והן לדיני טריפות (בהמה שהשדרה שבה חסרה חוליות הינה טריפה).

לשיטת בית שמאי, שתי חוליות נחשבות חסרון אבל חסרון חוליה אחת נחשב עדין 'שלם'. ולפיכך לגבי דיני טומאת אהל בית שמאי מחמירים,

⁸ ע"ש בדף ו: שנהרדעי עשו "תרי חומרי" (בדין מבוי כרב וכשמואל) ושיטתם מנוגדת לכאורה לברייתא שאין לעשות תרי חומרי וכביאור לשיטת נהרדעי מובאים דברי רב שיזבי.

⁹ עיין מג"א סי' תצ"ג ס"ק ו' בסופו שכתב שיש דרגות בתרתי דסתרי ואם אינו סותר לגמרי מותר לנהוג כשתי החומרות ועיין במחצית השקל, וע"ע מהר"ץ חיות שבת לד. (שציין למשל"מ פ"ב מחמץ הל' י"א), נר"ב מהדר"ק אבהע"ז סימן ס"ו ד"ה "ומה שרצה" שתירתי דסתרי שבעיני העולם ניתן לישבו (שהמציאות אינה סותרת כי יש דרך שלא תסתור) לא חוששים לו. ועיין הערה 24 בדברי הרב פעלים.

שרק אם חסרות שתי חוליות בשדרה, השדרה אינה מטמאת, אבל לגבי הלכות טריפות, בית שמאי מקילים, שאם חסרה רק חוליה אחת, עדיין איננה טריפה ורק שתי חולין הינם טריפה.

ואילו ב"ה סוברים שהגדרת 'חסר' הינה בחסרון חוליה אחת, ולפיכך לגבי טומאת אהל הם מקילים שחסרון חוליה אחת אינה מטמא, ואילו לגבי טריפות, בית הלל מחמירים שחסרון של חוליה אחת נחשב כבר טריפה.

ומי שלגבי טומאה ינהג כתרי חומרות, והיינו שבטומאת אהל יטמא כבר בחוליה אחת (כשיטת בית שמאי) ובטריפות יטריף בחוליה אחת (כשיטת ב"ש), הרי הוא כסיל, שחומרות אלו הינם סותרות זו את זו, שהכל נובע מהגדרת 'חסר' ולא יתכן שההגדרה תשתנה. ובודאי שמי שיקל בשתי קולות אלו תחול עליו ההגדרה של 'רשע' שנאמרה בברייתא.

רב שיזבי אינו מבאר מדוע יש בעיה ב"סתרי אהדדי" אלא רק חורץ את 'מעמדם' של הנוהגים כך¹⁰. וכן יש לעיין מדוע רק בחומרות הסותרות זו את זו העושה אותם נקרא "הכסיל בחושך הולך", שאם הטענה כלפיו היא שהוא מחמיר שלא לצורך (כגון, שהיה לו ללמוד או לעשות לו רב) א"כ הוא "כסיל" גם בחומרות שאינם סותרות זו את זו ?

מדברי הגמ' מוכח שאי אפשר לומר שהמחמיר שתי חומרות שאינן סותרות זו את זו הוא כסיל או שיש שמץ של פגם בהנהגתו, שהרי כך נהגו נהרדעי (עיין עירובין ו:). משמע שדרך זו מותרת וטובה וההקפדה היא רק בחומרות הסותרות זו את זו – אמנם יש לעיין מה טעם הענין והרי הוא אינו יודע, וכי בגלל שב'מקרה' החומרות סותרות זו את זו אסור לו להחמיר מכח

¹⁰ האם "תרת דסתרי זו" בעיה מהותית" במהותה של פסיקה שמחייבת הגיון או "בעיה חיצונית" שנראה כלפי חוץ כדבר משונה (הן בחומרות והם בקולות) או מטעם אחר – ועיין הערה 24 בשם הבכור שור והרב פעלים.

הספק ומה עוד כאשר מדובר בדיני תורה שספיקא דאורייתא לחומרא ?

יתכן, שההקפדה היא מחמת העובדה שחומרות שסותרות זו את זו נראות כדבר משונה ויביא לזלזול בדברי תורה כאשר נעשה דבר לא הגיוני והרי זה 'חוכא ואטלולא' בעיני העם, והחשש לזלזול בדברי תורה גובר על הכלל של ספיקא דאורייתא לחומרא¹¹.

אולם יש לעיין אם עיקר ההקפדה היא משום 'חוכא ואטלולא', מדוע רב שזיבי אינו אומר טעם זה במפורש ונוקט את הנימוק של "הכסיל בחושך הולך" ? ושמא התוצאה של הכסילות היא חוכא ואטלולא ואין צריך לפרש.

עוד יתכן להציע, אילו הדרך היחידה לצאת מהספקות היתה להחמיר (במיוחד בספיקא דאורייתא), לא היינו מכנים את המחמיר בשתי חומרות הסותרות זו את זו בשם "כסיל", אולם כיון שעומדת בפניו דרך אחרת והיא לנהוג תמיד כב"ש או תמיד כבית הלל (ולעשות לו רב קבוע) ואז לא היה מגיע לשתי חומרות הסותרות זו את זו – ממילא אם לא בחר בדרך זו "הרי הוא "כסיל"¹² (ועיין לקמן אות ט', יג, יד, טו).

ז. יש לעיין מה יעשה אדם שלא נהג תמיד כב"ש או כב"ה אלא בכל פעם נהג כפי שרצה (כפשט הדברים לעיל – ולא בחר רק קולות או חומרות) ועתה יש לפניו שתי חומרות הסותרות זו את זו, מה יעשה כאשר מדובר בספיקא דאורייתא, האם "ספיקא דאורייתא לחומרא" גובר על בעיית הכסילות ויחמיר למרות שיחשב כסיל (והיה לו לקבוע לו רב או להיות בר הכי

¹¹ עיין הערה 24 בדין שבע בהמות האם ה"תרת' דסתר' לפסוק שבהמה חציה כשרה וחציה טריפה הינה בעיה "מהותית" או רק מחשש חיצוני שיראה כחוכא ומה הדין כשניתן לא לגלות לעם את העובדה שמדובר בשני חצאי בהמה אחת (רב פעלים שם).

¹² עיין הערה 3.

ולחכריע בעצמו), או שלא להיות כסיל זו בעיה כ"כ גדולה שיחמיר באחד ויקל בשני למרות שמדובר בספק של תורה¹³, ומדברי הריטב"א נראה שעליו להחמיר אלא שהוא כסיל¹⁴.

ח. על פי שיטת רב שיזבי שדברי הברייטא (לעיל אות א') אודות העושה כחומרי זה וכחומרי זה הינם בחומרות הסותרות, האם גם דברי אותה ברייתא לגבי הנוהג כקולי זה וקולי זה שהינו רשע – הינם גם כן רק בקולות הסותרות זו את זו¹⁵. מסתבר שהברייטא שדנה על החומרות כנגד הקולות (בהכרעות ב"ה וב"ש), דנה על אותו מקרה, אבל אם מיקל כל פעם כפי השיטה המקילה ואין סתירה בקולותיו, אינו נחשב רשע בכך אפילו אם מדובר במחלוקת של תורה (ונוכל לבאר הנהגה זו על פי הדברי סופרים באות ה' – עי"ש)¹⁶. ורש"י במסכת ראש השנה בדף יד: בסוף ד"ה "מקולי" כתב:

אבל בשתי מחלוקות שהקילו אלו בזו ואלו בזו - אין כאן לא משום רשע ולא משום סכלות, דסבירא ליה בהא כבית שמאי ובהא כבית הלל.

אמנם יש לעיין האם אותו אדם חייב לדעת ולסבור ולהבין או יכול להחליט כרצונו (ועיין אות ב'). ואף שכתב רש"י "דסבירא ליה" אין הכוונה שכך הוא באמת סובר (שאינו בר הכי להכריע) אלא יכול לתלות

¹³ ושם יהיה תלוי בשאלה האם ספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה או מדרבנן.

¹⁴ חידושי הריטב"א עירובין ז. : "גמריה איסתפיק ליה. פירוש ולא היה מי שיכיר לו האמת, אבל מי שעשה חומרא דמר ודמר מפני שאינו יודע הדין אף על פי ששורת הדין כך יש לו לעשות, מכל מקום אכתי קרינא ביה שהוא כסיל הולך בחשך שהיה לו ללמוד ולא למד". ועיין ערוך לנר ר"ה דף יד. ועיין הערה 19 בקושיית החזו"א על שיטת הריטב"א. ועיין הערה 4 ובדיוקנו מדברי רש"י שם.

¹⁵ כגון בדין השדרה שבאות ו' שמיקל הן בדיני טריפות והן בדיני טומאת אהל למרות שיש בכך סתירה מציאותית.

¹⁶ עיין תשובת שאלה, הוצאת בית ועד לתורה.

ולומר כך אני סובר¹⁷, וצ"ע.

חומרותיו הסותרות של רבי עקיבא

ט. על שיטתו של רב שיזבי שאין לנהוג שתי חומרות שיש בהם סתירה, מקשה הגמ בעירובין ז. :

והיכא דסתרי אהדדי לא עבדינן ? מתיב רב משרשיא, מעשה ברבי עקיבא שליטא אתרוג באחד בשבט, ונהג בו שני עישורין, אחד כדברי בית שמאי ואחד כדברי בית הלל ?

רבי עקיבא גמריה איסתפיק ליה, ולא ידע אי בית הלל בחד בשבט אמור, אי בחמיסר בשבט אמור, ועבד הכא לחומרא והכא לחומרא.

שתי דעות קיימות לגבי התאריך הקובע לענין שנות המעשר בלקיטת אתרוג. האחת סוברת שא' בשבט הוא התאריך הקובע והשניה שט"ו בשבט הוא התאריך הקובע. רבי עקיבא שליטא אתרוג בא' שבט, החמיר כשתי הדעות ועישר הן על פי השיטה האומרת שמדובר ב"שנה שעברה" (כגון מעשר ראשון ומעשר שני) והן על פי השיטה הסוברת שמדובר ב"שנה חדשה" (כגון, מעשר ראשון ומעשר עני). ולכאורה שיטת רב שיזבי שאין להחמיר בשתי חומרות הסותרות זו את זו מנוגדת להנהגתו של רבי עקיבא שהחמיר בדבר שיש בו סתירה, שהרי או שהאתרוג בשנה זו או בשנה זו ולא יתכן שהוא שייך לשתי שנים¹⁸ ?

ומבואר בגמ' שאילו היה ר' עקיבא נוקט כך מחמת אי הכרעה בין בית

¹⁷ עיין הערה 4.

¹⁸ לכאורה היה מקום לחלק בין חומרתו של רבי עקיבא שהיא באותו אתרוג עצמו שאינו יודע לאיזו שנה הוא שייך ביחס לדיני מעשרות לבין המקרה של שידרה שמדובר בשתי הלכות שונות, אולם מקושיית הגמ' מוכח שאין לחילוק זה משמעות.

שמאי לבין הלל, הרי זה שלא כדברי רב שיזבי שאומר שאין לעשות תרי חומרי דסתרי אהדדי, אבל כיון שר' עקיבא נהג בשתי החומרות מחמת שלא ידע מה היא שיטת בית הלל – אין טענה כלפיו ואין בזה חסרון של תרי חומרי דסתרי אהדדי, למרות שעובדתית לא יתכן שאתרוג זה יהיה שייך לשתי שנים.

ויש לעיין מדוע תרתי דסתרי בין שתי שיטות מהווה כסילות ואילו תרתי דסתרי בהבנת שיטה אחת אין בה קפידא¹⁹ ?

יתכן לומר, שיש לחלק בין שני סוגים של מחלוקת. כאשר מדובר במחלוקת הנובעת משיטה והבנה של דין, אין טעם להחמיר כשני צדדים כאשר הדבר מביא ליד סתירה כיון שעושה התורה כחוכא וטלולא שנוהג למעשה כשתי שיטות שבסיסן שונה וסותר. לעומת זאת כאשר יסוד החומרא נובע מהספק מה אמרו בית הלל, אין טענה כלפי המחמיר (אף אם במעשיו יש לכאורה סתירה) כי הוא רוצה לנהוג כבית הלל ואז לא הרעיון הלבדני העומד מאחורי השיטות הוא שעומד עתה לדיון, אלא יש ספק מה אמרו בית הלל ועתה המטרה היא לכוון לדבריהם וכיון שיש ספק אמיתי מה אמרו בית הלל יש טעם להחמיר כדי לעשות לדבריהם.

ועוד נראה להציע (על פי דברינו בסוף אות ו'), הכסיל הוא אדם שמביא עצמו לידי סתירה כאשר יש לו דרך לצאת מהסתירה על ידי כך שיבחר לעצמו לעשות כב"ש או כבית הלל – כפי שהציעה לו הברייתא, אבל כאשר הוא לא קיבל את דברי הברייתא והגיע לידי סתירה בחומרותיו, הרי הוא כסיל, שהיתה לו אפשרות לא להגיע לידי כך. אולם כאשר אדם

¹⁹ חזו"א יו"ד סימן ק"נ ס"ק ה': "כתב ריטב"א עירובין ד' א'... שהיה לו ללמוד...וצ"ע כונת רבנו אם שהיה לו ללמוד ולהיות חכם יודע להכריע א"כ רבי עקיבא נמי היה לו להכריע..." ועיין אות ב'.

נהג כפי דברי הברייטא ובחר כאחת השיטות ועתה יש לו סתירה באחת מהן – אין ברירה אחרת אלא להחמיר בספק של תורה וכך נהג ר"ע שהוא נקט בכל דבר כבית הלל ועתה שיש לו סתירה בהנהגותיהם – אין לו ברירה אלא להחמיר אף בתרי חומרי דסתרי אהדדי²⁰. ועיין לקמן אות יג.

מחלוקת חכמים ורבי יהודה לגבי תפילת המנחה

י. משנה וגמ' ברכות דף כו. : - גמ' כז. :

תפילת המנחה עד הערב. רבי יהודה אומר עד פלג המנחה...

(כז.) אמר רב חסדא: נחזי אנן, מדרב מצלי של שבת בערב שבת מבעוד יום, שמע מינה הלכה כרבי יהודה. אדרבה, מדרב הונא ורבנן לא הוו מצלו עד אורתא, שמע מינה אין הלכה כרבי יהודה.

השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, דעבד כמר עבד, ודעבד כמר עבד²¹.

רב התפלל תפילת ערבית של שבת מבעוד יום (קודם הערב²²), בהסתמך

²⁰ ומכאן שעיקר הטענה איננה רק שהיה על האדם להכריע, שאילו זו היתה הטענה, אף ר"ע היה עליו להכריע בין שתי השמועות שנאמרו בשם ב"ה. והטעם הוא, שהכרעה אינה מסורה ביד כל אדם וגם החכמים לא תמיד יודעים להכריע, התביעה היא לנקוט כשיטה אחת ולא וככל הניתן לא הגיע לסתירה. ועיין הערה 24.

²¹ מחלוקת רבי יהודה וחכמים לגבי תפילת ערבית, אינה קשורה בהכרח לזמן קריאת שמע, שלגבי נאמר "בשכבך", ותחילת זמן שכיבה אינו בהכרח מקביל לסוף היום – עיין שיטות שונות בהגדרת זמן זה במשנה בברכות דף ב. ובגמ' שם בדף ב.: ועיין גם משנ"ב רל"ג ס"ק ס"ק ה' שהעיר על החילוק בין זמן ערבית לבין זמן קריאת שמע (ולא בגלל שערבית דרבנן ורשות וק"ש דאורייתא, אלא מפני שהגדרות הזמן שונות).

ועיין חזו"א יו"ד סימן ק"נ ס"ק ב' ד"ה "והא" שכתב: "והיה אפשר לומר משום דיש שם חומרא וקולא לענין מנחה וערבית וצריך לעשות כחומרי וקוליו ולכן מצי עבד כמר או כמר..." ועי"ש.

²² ואכמ"ל מה היא הגדרת 'ערב' לגבי תפילת ערבית.

על שיטת רבי יהודה, שתפילת מנחה עד פלג המנחה. וממילא מיד לאחר פלג המנחה אפשר להתפלל תפילת ערבית. ולעומתו רב הונא ורבנן לא התפללו ערבית כי אם בערב, כשיטת חכמים שתפילת מנחה עד הערב ולאחר מכן תפילת ערבית. ומבואר בגמ' שאין הכרעה במחלוקת זו, ויכול אדם לעשות או כרבי יהודה או כחכמים²³.

וכתבו פוסקים רבים שלמרות שיכול אדם לנקוט כאחת השיטות עליו לנקוט כך באופן עקבי, וכך כתב השו"ע באו"ח סימן רל"ג סעיף א':

אסיקנא, דעבד כמר, עבד ודעבד כמר, עבד. והוא שיעשה לעולם כחד מינייהו, שאם עושה כרבנן ומתפלל מנחה עד הלילה, שוב אינו יכול להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה. ואם עושה כר' יהודה ומתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה, צריך ליזהר שלא יתפלל מנחה באותה שעה....

והטעם לכך ביאר במשנ"ב בס"ק ו':

לעולם כחד. פירוש שלא ינהוג פעם כך ופעם כך משום דהוה תרתי דסתרי אפילו למחר ומכל שכן שלא יתפלל ביום אחד מנחה אחר פלג כרבנן וערבית קודם צאת הכוכבים.

יא. בפשטות, המחלוקת הינה מתי מסתיים היום ומתי מתחיל הלילה. הזמן שבו פלג המנחה לערב לר' יהודה הינו לילה ולחכמים הינו יום. ולפיכך

²³ עיי' פנ"י כאן שדן מדוע לא נאמר כאן הכלל יחיד ורבים הלכה כרבים. וכן ששיטת תוס' ורוב הראשונים שסוף זמן תפילת מנחה, הוא תחילת זמן תפילת ערבית והא בהא תליין. אולם הוא עצמו מבאר הסוגיא באופן אחר: "...מסיק הש"ס דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד והיינו כדפרישית דתפילת ערבית לא תליא בתפלת המנחה, דאפשר שיהיו שניהם בזמן אחת". אולם להלכה הוא מבטל דעתו מפני שיטת התוס' ורוב הראשונים אולם לא נמנע מלכתוב את דבריו: "עם כ"ז לא מנעתי את עצמי מלכתוב כדי לקיים מנהגן של ישראל שתורה היא דעבדי כקולי דתרווייהו וליישב גם כן שיטת בעל תרומת הדשן במנהג הקדמונים" ונראה שכוונתו לדברי תה"ד סימן א' – ע"ש.

אם התפלל אדם מנחה לאחר פלג המנחה קודם הערב, גילה דעתו שזמן זה הינו יום, וממילא אינו יכול להתפלל במשך זמן זה ערבית שהיא תפילת הלילה²⁴. ומכאן שכאשר הגמ' נקטה "דעבד כמר עבד..." הגמ' עיין משנ"ב רל"ג ס"ק ה'.

²⁴ עיין משנ"ב רל"ג ס"ק ה'.

ובהלכות שמחות למהר"ם מרוננבורג סימן קי"ז כתב: "מי שהתפלל כבר ערבית ועדיין יום הוא קודם צאת הכוכבים ושמע שמועה על מתו, נראה לי שמונה מיום שלמחרת ואותו יום אינו עולה לו אף על פי שעדיין יום הוא, וטעמא הוי דתרי קולי דסתר' אהדדי לא אמרינן, אחרי שכבר התפלל ערבית עשהו לילה ואחר שעשהו לילה תעשהו יום". כלומר מוכח מדבריו שהדין הוא על הגדרת סוף היום, ועיין שו"ע יו"ד סימן ת"ב סעיף י"א שפסק כדבריו (ובט"ז ס"ק ד').

וברמ"א יו"ד סימן קצ"ו סעיף א' כתב שאם התפללו הקהל ערבית ועוד היום גדול, אין אשה יכולה להחשיב זמן זה כיום ויש חולקים אפילו בערב שבת, עי"ש. ולגבי גט כתב הרמ"א באבה"ז סימן קכ"ג סעיף א': "ולכן לאחר שהתפללו הקהל ערבית אף על פי שעדיין היום גדול, אין לגרש" ומקור שני פסקי הרמ"א הללו בתשובת תה"ד סימן רמ"ח: "וכן ראיתי אחד מהגדולים שפסל גט שנתן לאחר שהתפללו קהל ערבית אף על פי שהיה עודנו יום דיי. וכן כתב לי אחד מן הגדולים בתשובה שגדול אחד רבו פסל גט שנתן לאחר ערבית והטעם משום דכתב בתשובה א"ז דאשה שקבלה גיטה בלילה אינה מגורשת. ואף על גב דאחד מהגדולים שכתב לי בתשובה לא רצה לדמות נ"ד לדין אבילות וגט, וחילק משום דאותה שעה דמתפלל ערבית עד הלילה אינו אלא כמו סניף ותוספת ליום שלאחריו ואינו עיצומו של יום, ולכן לענין אבילות וגט לא חשבינן ליה כיום דהא סניף הוא ותוספת ליום שלאחריו, אבל לענין ספירה לא קפדינן אלא אעיצומו של שבעה ימים ולא על התוספת ע"כ דעתו. ונראה דדוחק הוא לחלק הכי למיעבד שעת תפילת ערבית סניף ותוספת של יום שלאחריו ולא שיהא מעיצומו של יום..." ומשמע, שפוסל את הגט שניתן לאחר ערבית, האשה כלל אינה מגורשת כיון שנחשב כבר ממש לילה וא"א לומר שוב יהיה יום עבור הגט שהרי הדברים סותרים זה את זה, ומשמע שדין תרתי דסתר' חל אף כנגד דין תורה ממש. ועיין טהרת הבית ח"ב סימן י"ג סעיף ב' ס"ק ב' בענין טהרה לאחר תפילת ערבית (עמ' עד"ר במהר' תש"נ).

ועיין בספר יסודי טהרה (זעפרני) סימן ל"ג עמ' שצ"ב ואילך שדן האם הדין שלא לעשות תרתי דסתר' הוא דאורייתא או דרבנן. ולקמן בהמשך ההערה בשם הבכור שור והרב פעלים.

ובשב שמעתתא ד' פרק ג' כתב: "כתוב בתשובת הגאונים בתראי (סי' ה) שאלה מהגאון מוהר"ם בק"ק ווילנא להג' מוה' העשיל באחד ששחט שבעה בהמות ואחר כך נמצא באחת שניקב בית הכסות ונתערבו הטריפות בכשירות וקודם שגולד הספק נמכר חציה של בהמה אחת בחזקת כשרות, מי נימא דגם חצי השני מותר מאחר דחציו הנמכר מותר מטעם כל דפריש מרובא פריש, ואנו יודעין בודאי שזה חציו השני. וא"כ איך נחלק בהמה אחת לומר שחציה מותרת וחציה אסורה וע"ש מה שכתבו בזה הגאונים שם, והובא דין זה בפרי חדש יו"ד סוף הספר, וכתב עלה ז"ל, ואנכי הוראה ששום אחד מהם לא כיון להלכה יפה, לפי שכל זה הולך על טעותא שכתב הט"ז שכבש אחד אינו בדין שיהיה מקצתו מותר ומקצתו אסור, ולפיכך אלו חכמים מקצתם אוסרים הכל ומקצתם מתירים הכל, וכבר כתבתי בפנים שזה הוא טעות גמור ביד הט"ז וביד כל האומרים כן, וכן המנהג פשוט אף בכבש אחד להתיר מה שנמכר כבר ופירש ולאסור מה שנשאר בתנות שעדיין לא פירש, וכל שיעור חכמים כך הוא ומי שאינו מורה כן לא ידע באיסור והיתר בין ימינו לשמאלו עכ"ל הפר"ח". ולסוברים שחצי בהמה כשרה וחצי אסורה, לכאורה ה"ז תרתי דסתר', ומוכח שהדין גובר על תרתי דסתר' (ואמנם יש לרדן האם הכל שם דין תורה או דרבנן). ועל פי דברינו (אות ר'),

ט) אין חסרון של תרי דסתרי כאשר אין דרך אחרת מבוררת ואף כאן אין דרך הגיונית ברורה לפתור את הענין וממילא אין לחשוש לתרתי דסתרי.

בבכור שור לחולין דף צה. (הו"ד גם ברב פעלים ח"א או"ח סימן י"ז) דן בסוגיית שבע בהמות הנ"ל וכתב וחלק על דברי הפר"ח הנ"ל (שחצי כבש מותר וחציו אסור) בדבריו שני יסודות בדין תרתי דסתרי:

❖ יש חילוק בין "סתרי אהרדי" שניכרת הסתירה לבין מקרה בו לניכרת הסתירה לרבים וביסס דבריו על יסוד הגמ' בעירובין דף עו. שנפסקה להלכה בשו"ע או"ח סימן שצ"ג סעיף ג': "עירב לשנים, לאחד מבעוד יום ונאכל העירוב בין השמשות, ולא' עירב בין השמשות, שניהם קנו עירוב. שלאותו שנאכל עירובו בין השמשות אנו חושבים אותו לילה, ולאותו שהניח עירובו בין השמשות חושבים אותו יום, אבל אם עירב עליו בין השמשות ונאכל עירובו בין השמשות, אסור". ולמרות שיש בכאן סתירה נאמר בגמ' בעירובין עו. שאין לחשוש לה כיון ש"לא מינכרא מילתא" (אבל לא באדם אחד לעצמו – כמבואר בסיום דברי השו"ע והמשנ"ב בס"ק ט"ו כתב שמקילים למרות הסתירה, כיון שמדובר בדין דרבנן שספיקו להקל ועי"ש בגמ' מה נחשב דבר שמינכא מילתא שבו אין לעשות סתירות).

❖ בדיני טהרות אין לחשוש לתרתי דסתרי (כגון פרה תחילת פרק ו – בדין שני שבילין) כיון ש: "דשאני ענייני טהרות שהם מחוקי התורה בלי טעם וכו'" ידעי ולא קשיא להו מדי"

וז"ל הבכור שור שם: "ולענ"ד אין בדבריו (-של הפר"ח) כדאי לחלוק על כל הני רבונות... ודעתם מוכרחת בגמ' בעירובין דף ע"ו (ע"א) דאמרי' ספק ימא ספק לילאי לא מנכרא מילתא אבל הכא אי לגבי דהאי בית לגבי דהאי בית כו' פרש"י אי משוינן להכא הכי ולהכא הכי הויין מילי דרבנן כחוכא ואטלולא ולא ניתן פתחון פה למינים לרדות עכ"ל אלמא דאין לעשות דבר התמוה לרבים אף על גב דמעיקר הדין כן הוא ואין לך תימא גדולה מזו שחציה בהמה תהיה כשרה וחצי טריפה... ואל תשיבני ממתני' פ"ו דטהרות (מ"א) דתנן גבי ספק ברה"י טמא הויליכו לרה"י טהור הויליכו לרה"י טמא אלמא דעבדינן מילי דסתרי אהרדי י"ל דשאני ענייני טהרות שהם מחוקי התורה בלי טעם וכו'" ידעי ולא קשיא להו מידי ופרה תוכיח שמטהרת טמאים ומטמא טהורים..."

ובשו"ת רב פעלים חלק א' או"ח סימן י"ז דן על דין שבע הבהמות והן על סוגיית שני שבילין (עיין קונטרס שני שבילים, ועד טוב תשרי תשע"ז) והביא את דברי הבכור שור הנ"ל והוסיף: "יש לחלק בזה בין דיני התורה ובין דיני דרבנן... וגם הפר"ח ז"ל בעצמו בכללי הש"ס בסי' ק"י בסוף אות ג' כתב, ומיהו במידי דרבנן דקי"ל ספיקא דרבנן לקולא, אף דאיכא תרתי דסתרי לתרי גברי שפיר דמי, והני מילי היכא דלא מינכרא מילתא, כגון ספק ימא ספק לילאי, אבל במידי דאיתיה קמן מחזי מילי דרבנן כי חוכא ואטלולא, ולא שרינן כדאיתא בפרק ב"מ, ובס"פ הדר, עכ"ל..."

ועוד הוסיף הרב פעלים: "דלא קאמרי הפר"ח ודעמיה לאסור החצי ולהתיר החצי אלא בנדרן דידהו, דהחצאין אלו חלוקים זמ"ז לפנינו בתרי מקומות, ולכן לא הוי כחוכא ואטלולא, דהרואה רואה חצי זה שמתירין הוא עומד במקום אחד, וחצי זה שאוסרין חלוק ועומד במקום אחר, דאינו ניכר לעיני הרואין שחצאין אלו היו בהמה אחת, וחלק אחד... חצאי הבהמה הנז"ל אפילו אם יהי' בהם מציאות כזאת, שיביאו בשר משני חצאין אלו למקום אחד, ונאמר לפני העומדין בשר זה אסור ובשר זה מותר, לא יתעורר אדם לשאול למה זה אסור וזה מותר, כי ידוע שיש בעיר בשר כשר ובשר טרף, ואפילו אם יבא אדם לשאול שיש בו זה הובא מן בית הקצב שהיה שם רוב היתר, וזה מן החנות שלא יש שם רוב היתר, ומה הכרח יש להשיב להגיד לפי דרכו דברים ללא צורך כלל, לומר בשר זה ובשר זה הוא מבהמה אחת, וחציה נשאר בבית וחציה בחנות, כי מה מקום יש להודיע דבר זה, ומי מכריחו לדבר דברים שאין צורך בהם..." אבל אם "דיודמן לפעמים דאיתא מילתא לידר חוכא ואטלולא,

לא הכריעה בשאלה מתי מסתיים היום, ויכולים שני אנשים לעמוד זה בצד זה, לאחד עדיין יום ולשני כבר לילה, ואף שהדבר תמוה - סו"ס אין בדבר הכרעה.

יב. אפשרות נוספת לביאור מחלוקת ר' יהודה וחכמים היא שאין ביניהם מחלוקת מתי מסתיים היום ומתי מתחיל הלילה ולכו"ע סיום היום אינו בפלג המנחה כי אם בערב. המחלוקת היא מה הוא הזמן של תפילת ערבית, ויש מקום לדייק מדברי הרמב"ם כאפשרות זו, שהרי כתב בפרק ג' מהלכות תפילה הלכה ד':

הא למדת שזמן מנחה גדולה משש שעות ומחצה עד תשע שעות ומחצה וזמן מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה עד שישאר מן היום שעה ורביע, ויש לו להתפלל אותה עד שתשקע החמה²⁵.

כלומר, סיום זמן תפילת מנחה הוא שעה ורביע קודם סיום היום, והיינו בפלג המנחה וכשיטת רבי יהודה אולם, אם לא התפלל עד אז, יכול

דבזה גם הפר"ח יודה דלא שרינן להמבשל, וכבר כתבתי לעיל דברי הפר"ח עצמו, שכתב בסוף אות ג' במידי דמחזי מילי דרבנן כי חוכא ואיטלולא לא שרינן, ודבר זה הוא מוכרח מגמרא דעירובין הנז"ל, וכמ"ש בכור שור". ועי"ש בהרחבה.

ולשיטת הבכור שור והרב פעלים, דין "תרת דסתר"י אינו דבר מהותי אלא 'דבר חיצוני' של חששא לחוכא, אבל אם ניתן שלא ירגישו ב"חוכא" – אין לאסור. ועיין הערות 9, 31.

ולדבריהם, בנידון של אדם שהתפלל ערבית מבעוד יום ולאחר זמן הודיעו לו שמת לו מת, אם הוא בר הכי ומורה לעצמו ואין אחרים יודעים שכבר התפלל ערבית יכול לעשות "תרת דסתר"י ולמנות תחילת השבעה עוד מלפני השקיעה כיון שאליבא דאמת עדיין יום – ולא כשיטת המהר"ם שנפסקה ברמ"א לעיל (ויש מקום להציע שנחלקו האם תרת דסתר'י הינה בעיה 'אמיתית' או רק בעיית מראית העין), ושמא יש לחלק כיון שמדובר באדם עצמו – וכנ"ל בפסק השו"ע בדין העירוב בין השמשות, ושמא יש מקום לחלק.

²⁵ רשימות שיעורים להגרי"ד סולוביצ'יק זצ"ל לברכות ט. : "שיטת הרמב"ם לענין תפלת מנחה... ונראה דהרמב"ם פסק כשיטת ר' יהודה דתפלת מנחה עד פלג המנחה בנוגע לזמן המחייב, ומש"כ ויש לו להתפלל עד שקיעת החמה היינו דאף לר"י חל קיום תפלה אחר שנגמר זמן החיוב. ונראה דלר"י קיום תפלת מנחה אחרי פלג היום קיום תפלה שלא בזמנה ואינה חלה מדין תשלומין".

להתפלל עד סיום היום - שעת השקיעה וכשיטת ת"ק²⁶.

ולדבריו יש מקום לומר, שאף מי שהתפלל מנחה אחר פלג המנחה, יכול להתפלל ערבית באותו זמן כיון שאין הכרח שיש סתירה בין זמן תפילת מנחה לזמן תפילת ערבית²⁷. ובהמשך הפרק כתב הרמב"ם בהלכה ו'-ז':

תפלת הערב אף ע"פ שאינה חובה המתפלל אותה זמנה מתחילת הלילה... (ז) המתפלל תפלה קודם זמנה לא יצא ידי חובתו.... ויש לו להתפלל תפלת ערבית של לילי שבת בערב שבת קודם שתשקע החמה, וכן יתפלל ערבית של מוצאי שבת בשבת לפי שתפלת ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה, ובלבד שיקרא ק"ש בזמנה אחר צאת הכוכבים.

כלומר, לשיטת הרמב"ם תפילת ערבית מיוחדת בכך שיסודה 'רשות' ולכן אין מדקדקין בזמנה ומכאן, שאין מניעה להתפלל מנחה אחר פלג המנחה, ועוד קודם לשקיעה להתפלל ערבית – כי מחלוקת חכמים ור' יהודה איננה מה הוא סוף היום, אלא מתי הוא זמן תפילת ערבית שבה אין לדקדק²⁸.

ויש לעיין האם לשיטתו מי שיקדים ויתפלל ערבית יוכל לאחר מכן להתפלל מנחה, שהרי לשיטתו תפילה ערבית שאין מדקדקין בזמנה אינה צריכה להיות דוקא בלילה, וכפי שאפשרי להתפלל מוסף ומנחה באותם פרק זמן אף ערבית ומנחה כך, וצ"ע. אמנם מסתבר שהקפדת הפוסקים שיש חובה על אדם לקבוע שיטה קבועה לעצמו כר' יהודה או כחכמים

²⁶ אא"כ נאמר שיש שני סוגי תפילה לשיטתו, וצ"ע.

²⁷ האמור בפנים הינו דבר מחודש בהבנת דברי הרמב"ם. ובפשטות הדברים היה מקום לומר שאף הרמב"ם חושש לסתירה למרות שלשיטתו הדיון אינו על הגדרת זמני היום אלא על זמני התפילה.

²⁸ עיין פנ"י בסוגיית ברכות הנ"ל והאמור בפנים הוא מעין דבריו. והיה מקום לומר לא כך אלא כוונתו היא שזה רק אם התפלל מנחה לפני הפלג.

(אות י') הינה רק לשיטות הסוברות שהמחלוקת היא מתי מסתיים היום
אבל לשיטת הרמב"ם אין הקפדה בכך.

דהכא מספקא לן / תרתי דסתרי במחלוקת פוסקים

יג. תוס' נדה דף לו ד"ה "הלכתא":

...דהכא דמספקא לן פסיק כמר להחמיר וכמר להחמיר וכה"ג
איכא גבי שלחי יוצא דופן הלכה כדברי כולם להחמיר...

ודברי תוס' הינם לכאורה שלא כדברי רב שיזבי (אות ו'), שאין לנהוג
כחומרות שני פוסקים בתרתי דסתרי (ורבי עקיבא הסתפק לא בין פוסקים
אלא בשיטת בית הלל – לעיל אות ט') ?

לפי שיטת הרמב"ן (לעיל אות ב') הסוגיא כולה דנה על מחלוקת כללית
שחוצה את חכמי ישראל, שאז יש אין חיוב לנהוג לחומרא אפילו בספיקא
דאורייתא וממילא בתרתי דסתרי אין לו להחמיר שתי חומרות שהרי הוא
כסיל, אבל במחלוקות אחרות שלולי היתה בהם סתירה, לא היתה לאדם
זכות להכריע כאחד החולקים אלא היה צריך להחמיר בכל פעם שבה
לידו ספק תורה כך עליו לנהוג אפילו אם מדובר בתרתי דסתרי, ולפי זה
נבאר שדברי תוס' הינם במחלוקת שאינה מחלוקת של כלל חכמי ישראל.

ואף אם לא ננקוט כשיטת הרמב"ן, במקרה בו אין הכרעה ואף רבו אינו
יודע להכריע, הברירה היחידה היא להחמיר אף שמדובר בתרתי דסתרי
ואף אינו כסיל, כיון שבמציאות בה אין אפשרות להכריע, אין זו כסילות
להחמיר – וכפי דברינו לעיל אות ו' שהטענה של כסילות היא רק במקרה
בו יש אפשרות לצאת מהספק – עי"ש.

יד. יש הנוהגים לקבל שבת לפני השקיעה כשיטת הגאונים, אבל בצאת השבת מחמירים וחוששים לשיטת רבנו תם שהשקיעה מאוחרת יותר²⁹. ויש לעיין שלכאורה בהנהגתם זו יש תרתי דסתרי בין שני פוסקים שבערב שבת נוקטים כגאונים שהתחלת היום היא בסוף שקיעת גלגל חמה ובצאת השבת אומרים שצאת שבת היא אחר השקיעה של ר"ת שהיא מאוחרת יותר. ולכאורה יש לחשוש שמדובר בכסילות³⁰?

יתכן שאף שיש בדבר כסילות, כך יש לנהוג במציאות שלא יודעים להכריע, שכיון שאינם יודעים להכריע במחלוקת דאורייתא הם נוקטים שעליהם להחמיר אף שיש בכך כסילות, וכדברי הריטב"א באות ז'.

אמנם לדברינו באות ו', אין בכך כסילות כיון שאין דרך ברורה לנקוט כשיטה אחת (שאינן כאן 'רבו' או שאף רבו אינו יודע להכריע) ולפיכך אין בכך כסילות³¹.

²⁹ הנוקטים כשיטת ר"ת באופן מלא, אף מתפללים מנחה אחר השקיעה הנראית - ועיין בהערה הבאה.

³⁰ כשם שהגמ' (לעיל אות ט') תמהה על הנהגתו של רבי עקיבא שאינו ששיר שני מעשרות סותרים, ורק כיון שלא ידע מה היא שיטת בית הלל (שהוא נוקט כשיטתם), הנהגתו נכונה, עי"ש. ובשו"ת חת"ס או"ח סימן פ' דן על תינוק שנולד בשבת בין השמשות, מתי יש למול אותו וכתב: "והנה אנחנו כולנו במדינות אלו עושים במלאכה עש"ק עד קרוב לשעה או ג' רביע שעה קודם צאת הכוכבים, נמצא אנו תופסים במוחלט כשיטת ר"ת, ואין אח"כ בהגיע יום השבת ויהיה מוטל עליו למול בנו ביום ח' ללידתו יאמר ויחוש לדעת הסוברים שכבר היה לילה אז ונמצא עבד תרתי קולי דסתרי אהדדי, עשה מלאכה עד סמוך לג' רביעי מיל ומתעצל במ"ע של ביום השמיני ימול כאלו אותו זמן היה לילה ויהיה מן המתמיהים". כלומר מצד אחד "היקל" ועשה מלאכה לאחר הזמן שלשיטת הגאונים הוא כבר שבת, ומאידך רוצה לדחות את הברית כאילו אותו זמן הוא אינו שבת. ³¹ עוד ניתן לומר על פי דברי הרב פעלים שהובאו דבריו בהערה 24, שבכל מקרה בו הדבר אינו נראה לעולם כתרתי דסתרי, אין לחשוש לכך, א"כ כיון שכתב התקבל ש"יש מחמירים" ואנשים לא חושבים שבעומק הענין יש סתירה - אין חשש של תרתי דסתרי.

פלגין דיבורא

טו. בכמה מקומות בש"ס מצינו דין "פלגין דיבורא" והיינו שאדם טוען שתי טענות, ואחת מתקבלת והשניה נדחית כיון שאין אדם משים עצמו רשע. ולכאורה מדובר ב"תרת דסתר" אם אנו סוברים שלפנינו אדם דובר אמת יש לקבל את כל דבריו כולל העובדה שמים עצמו רשע, ואם אנו סוברים שהוא שקרן, אין לקבל כלל את דבריו.

יתכן לומר, שכל עוד כל חלק מדבריו יכול לעמוד בפני עצמו אין כאן דין "תרת דסתר" כיון שיתכן שהוא דובר אמת בדבר אחד ודובר שקר בדבר אחר.³²

ולדברינו לעיל באות ו' נראה לומר, כיון שאין ברירה אחרת, אין טענה על כך שעושים תרת דסתר. ובנידון שלפנינו, יש חובה על בית דין לשמוע את הדברים, וכיון שכבר שמעו, ועל פי כללי עדות "אין אדם משים עצמו רשע", ממילא אין הקפדה שחלק מדבריו יתקבלו וחלק לא.³³

³² עיין שטמ"ק כתובות יח: ד"ה "עוד כתב" בשם הרי"י מיגא"ש בתירוץ השני, ששמע ממנו שכאשר יש במעשה "תרת דסתר" אין לקבל את דבריו.

³³ ואכמ"ל בדברי האחרונים לגבי "פלגין נאמנות".

קונטרסי ועד טוב

- ❖ עדותו של הפסול לעדות – אדר תשע"ז.
- ❖ תפיסה ובעלות – ניסן תשע"ז.
- ❖ שני שבילין – אייר תשע"ז.
- ❖ תנאי בדבר שבממון – סיון תשע"ז.
- ❖ הקדמת מלאכה קודם שעת הפיקוח נפש – תמוז תשע"ז.
- ❖ ריבוי פעולות ואיסור מלאכה – מנחם אב תשע"ז.
- ❖ בתר מחשבתו או בתר מעשיו – אלול תשע"ז / תשרי תשע"ח.
- ❖ האם הולכין בממון אחר הרוב - חשון / כסלו תשע"ח.
- ❖ גבולות הנאמנות של שני עדים – כסלו תשע"ח.
- ❖ ראוי לבילה – שבט תשע"ח.
- ❖ באים כאחד – אדר תשע"ח.
- ❖ אי אפשר לצמצם – ניסן תשע"ח.
- ❖ כדי דיבור – אייר תשע"ח.
- ❖ חכמה ואינה מלאכה - סיון תשע"ח.
- ❖ אדם בהול – תמוז תשע"ח.
- ❖ לכשיטמא יטהר – אלול תשע"ח.